

HAYATINI KALEMİYLE KAZANAN
BİR TÜRK YAZARIN
ÖMER RIZA DOĞRUL

Prof. Dr. Mustafa UZUN

1950 yılında Trabzon'da doğdu. İstanbul Beyazıt Deneme İlkokulu'nu bitirdi. 1967-68 yaz döneminde İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden aynı yıl güz döneminde Pertevniyal Lisesi'nden mezun oldu. 1974'te İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi ve 1977'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan olarak görev aldı ve "Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserler ve Miskinlikname Mesnevisi'nin Edisyon Kitiği" isimli doktora tezini 1981'de tamamladı. 1986-87 ders yılında Kahire Ayn Şems Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak vazife yaptı. 1990 yılında Eski Türk Edebiyatı sahasında doçent ve 1996 yılında ise Türk -İslam Edebiyatı profesörü oldu. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk İslam Edebiyatı ana bilim dalı öğretim üyeliği yanında İslam-Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığını da yürütmektedir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı bünyesinde bulunan Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Başkanı ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi merkez ilim heyeti üyesidir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Özellikle İslâm dini ve dünyası konularındaki yazı ve yayınları ile tanınan Ömer Rıza, aslen Burdurlu olup Mısır'a yerleşmiş bir ailenin çocuğu olarak 1893'te Kahire'de doğdu. Tahsilini Ezher Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Balkan Harbi'nin ardından Kahire'de çıkan es-Siyâse gazetesinde edebî makaleler yazarak basın-yayın hayatına başladı. Bir taraftan da, Şinasi tarafından kurulan ve o yıllarda Ebüzziya Tevfik'in idaresinde İstanbul'da neşredilmekte olan Tasvîr-i Efkâr gazetesine Kahireden gönderdiği makaleleri "Mısır Mektupları" başlığıyla okuyucuya sunularak, Türk matbuat hayatına adım atmış oldu. Türklere hücum eden Mısırlı bir doktora karşı kaleme aldığı bir yazısı yine bu sıralarda Türk ve İslâm dünyasının her tarafında ilgiyle takip edilen, başyazarlığını M. Âkif'in yaptığı bir yayın organı durumundaki Sebîlürreşâd'ta (nr. 248, 30 Mayıs 1329) yayımlandı (1914). Mehmed Âkif'le tanıştığı Kahire'de eş-Şa'b gazetesine yazı yazıyordu. 1915'te İstanbul'a geldi. Artık, Sebîlürreşâd'daki ilmî ve fikrî makaleleri ve Tasvîr-i Efkâr'da İslâm âlemine dair yayımladığı yazılarla Türk basın hayatının önemli isimleri arasına girmişti. Daha sonra Mehmed Âkif'in kızı Cemile Hanım'la evlendi. Millî Mücadele yıllarında Tevhîd-i Efkâr'da yazarlıktan gazeteciliğe geçti. Bu sırada Vakıf gazetesinde yayımladığı Türkiye-Mısır ilişkileri hakkındaki bazı yazılarından dolayı 1925'te İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklandıysa da bir müddet sonra serbest bırakıldı.

Bu yıllarda dönemin en değerli dinî yayınlarından olan "Asr-ı Saâdet" serisini tamamladı. İlk yazılarını gördükten sonra "Ömer Rıza bir muharrir için lâzım gelen şerâiti tamamiyle hâiz bulunuyor. İnşaallah millete çok hizmetler edecek, çok kıymetli eserler vücûde getirecektir" diyen Mehmed Âkif Asr-ı Saâdet'i kendisine takdim eden Ömer Rıza'ya yazdığı bir mektupta "Cihan-değer hediyelerinden dolayı sana nasıl teşekkür edeceğimi, bu son muvaffakiyetlerin üzerine seni ne yolda tebrik lâzım geldiğini takdirden Hüda bilir ki âcizim... Hakikat, mazhariyetin mücâheden kadar büyüktür... Sana evlâdım diyebilmekle öteden beri nâmütenâhî fahr duyardım;

Hakk'a yüzbin şükür olsun ki, yalnız benim değil, bütün cihân-ı İslâm'ın mefâhiri sırasına geçtin... İnşallah o feyyaz kalemin bir çok ilmî bedâyî daha meydana çıkarır" diyerek onun yaptığı hizmetin büyüklüğünü ve kalemindeki kudreti açıkca takdir etmiştir.

Ömer Rıza, 1940'ta Eşref Edip, İsmail Hakık İzmirli ve Kâmil Miras'la birlikte çıkarmaya başladıkları İslâm-Türk Ansiklopedisi ve bu ansiklopedinin Mecmuasında çok sayıda madde ve makale yazdı. 1940-1950 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde günlük siyasi yazılar kaleme aldı, İstanbul Radyosu için İslâm dünyası hakkında siyasi icmaller hazırladı. 1947 - 1948 yıllarında, yazarları arasında Türk ve İslâm dünyasının önemli isimleri bulunan dinî-fikrî muhtevalı haftalık Selâmet Mecmuasını çıkardı. Çok partili hayata geçiş sırasında yayımladığı önemli İslâmî dergilerden biri olan bu mecmuada, ilmî-dinî araştırmalar, İslâm dünyasındaki düşünce hareketleri, İslâm klasikleri gibi konuların yanında özellikle o yıllarda din öğretimiyle ilgili olarak basında ve mecliste yapılan tartışmalara da yer verdi. Yazılarıyla din öğretiminin gereğini ortaya koyarak bu konuda kamuoyu oluşmasına büyük ölçüde yardım etti; din hürriyetinin sağlanmasında ve ilkokullara din dersi konulmasında önemli hizmetlerde bulundu.

Ömer Rıza, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Konya milletvekili seçildi. Milletvekili iken de Cumhuriyet gazetesinde, daha çok Ortadoğu ve İslâm ülkeleri hakkındaki inceleme ve gözlemlerine dayanan "Komşu Memleketlerde Olup Bitenler", "Günün Olayları", "Pakistan Mektupları" ve "Seyahat İntibaları" gibi ana baş-

Resim 1; Ömer Rıza Doğrul (İsam Arşivinden)

lıklarla siyasî yazılar yayımladı. Bu makalelerinde Türkiye'yi diğer İslâm ülkelerindeki inkılâp hareketlerinin önderi olarak gösteren yazar, daha o yıllarda dünyadaki Doğu ve Batı bloklarına karşı İslâm cephesi adıyla üçüncü bir cephe oluşturulması fikrini savundu. Bu yüzden onu, günümüzdeki adıyla İslâm Konferansı Teşkilâtının fikir babası saymak yanlış değildir. İslâm ülkeleri arasındaki iş birliği ve Türkiye'nin bu iş birliğindeki rolü üzerinde durarak, İslâm birliğinin, İslâm ülkelerinin yanlış tutumları yüzünden sağlanamadığını göstermeye çalıştı. Doğu ülkelerinin çeşitli meselelerini ve Türk inkılâbının bu ülkelerde yaptığı yankıları tahlil etti; o ülkeler için kurtuluş çarelerinin neler olabileceğini söyledi. Özellikle Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde müslümanların rolünü ortaya koydu. İslâm ülkelerindeki ilim ve devlet adamı dostlarına, sürekli olarak Türk ve Arap ülkeleri arasındaki dostluğun önemini ve geliştirilmesi gerektiğini anlattı. O dönemde Arapça bilen ve İslâm dünyasını yakından tanıyan Türk gazetecilerinin basın hayatından çekilmiş bulunmaları, Ömer Rıza'nın yazılarına ayrı bir değer kazandırmıştır.

Ömer Rıza, Büyük Millet Meclisi Dış İşleri Encümeni'nde de görev almıştır. Bu devrede İslâm ülkeleriyle kurulan ilişkilerde onun bilgisinden istifade edildiğini belirtmek gerekir. Nitekim Türk-Pakistan Kültür Cemiyeti'ne başkan seçildiği gibi, 1951'de Pakistan'da yapılan İslâm Kongresi'ne katılmıştır.

Arapça ve İngilizceyi anadili gibi bilen ve Türk Basın dünyasında hayatını kalemiyle kazanan nâdir yazarlardan biri olan Ömer Rıza, uzun süren bir hasta-

lık döneminden sonra 13 Mart 1952'de İstanbul'da öldü; mezarı Edirnekapı Şehitliği'ndedir.

Devrinin Türk aydınları arasında İslâm dinini etraflıca inceleyen ve bu incelemelerini taassuba düşmeden, çeşitli eserleriyle halka ulaştıran Ömer Rıza, başta Türkiye olmak üzere dünyadaki müslümanların değişik siyasî ve sosyal problemleriyle yakından ilgilenmiş, bunların kurtuluş mücadelelerini samimiyetle benimseyerek kalemini sonuna kadar bu çizgide kullanmıştır. Bilhassa Hindistan Millî Mücadelesi içinde Hint müslümanlarının rolünü çok iyi anlamış, takdir etmiş ve bu mücadeleleri çeşitli yazılarıyla Türk halkına da anlatmıştır. Ayrıca Türkiye'nin diğer müslüman ülkelerle olan iktisadî, siyasî ve içtimâî münasebetlerinin gelişmesi için ömrü boyunca büyük gayret gösteren ısrarlı bir fikir adamı olarak tanınmıştır.

Ömer Rıza Doğrul, bu hizmetlerine rağmen Türkiyedeki dinî çevrelerce iki bakımdan tenkit edilmekten kurtulamamıştır. Bunların başında, 1926 yılında girdiği anlaşılacak masonluk gelmekte, diğeri ise Kâdiyânî fikirleri yaydığı şeklindeki ithamlardır.

Esas şöhretini yaptığı yıllarda biraz da locaların kapalı oluşu sebebiyle pek bilinmeyen masonluğu, daha sonra muâırızları tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Özellikle Tanrı Buyruğu adlı Kur'ân meâlini yayımladığı yıllarda (1943-1947) her iki bakımdan da tenkit edildiği görülmektedir. Fakat onun dinî-millî faaliyet ve eserlerinde masonluğa dair izlerin aksettini söylemek mümkün değildir. Nitekim, "Ana Davalarımız Ana Prensiplerimiz" adıyla Kültür Muhipleri Mahfili'nde verdiği konferansın basılı metninde (İstanbul 1949) masonluğu ahlâkî bir müessese olarak gördüğünü, her masonun bir din sahibi olması gerektiğini, milleti ahlâkî düşüştürme bu cemiyetin kurtaracağını iddia etmesi masonluğa bakış açısını göstermektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden başlayarak 1950'li yıllara gelinceye kadar dine, dindarlığa ve özellikle İslâm'a karşı yapılan saldırılara hemen her fırsatta, devamlı olarak kalemi ve bütün imkânlarıyla karşı koyma-

Resim 2; Ömer Rıza Doğrul'un iki ciltlik Kur'an tercüme ve tefsirinin kitap kapağı

sı gibi başarılı hizmetlerinin yanında masonluğunun hiç tesiri olmadığını belirtmek insaf sahibi olmanın gereğidir.

Kâdiyânîlik konusundaki ithamlara gelince, bu durum daha çok. Peygamberimiz Aleyhisselâm ve Kur'ândan İktibaslar adıyla tercüme ettiği eserlerin müellifi Mevlânâ Muhammed Ali'nin klasik anlayışı zorlayan aşırı akılcı görüşlerine Tanrı Buyruğu'nda yer vermesinden kaynaklanmıştır. Ancak bu noktada yapılan ithamlara, Muhammed Ali'nin başlangıçta Kâdiyânîlik hareketinin lideri Gulâm Ahmed'in yanında yer almakla birlikte daha sonra İslâm akîdesini zedeleyici ifade ve tutumları yüzünden ondan ve cemaatinden ayrılarak İslâm'a hizmet için müstakil şekilde çalıştığını ve Kâdiyânî değil Ehl-i sünnet akîdesine sahip olduğunu ifade ettiğini belirterek cevap vermiştir: ("Kadiyanilikten Teberri Ediyoruz", Sebülürreşâd, III / 74 [Mart 1950], s. 374-378). Cevabında ayrıca, onunla ittifak halinde olduğu noktaların yanında ihtilâf ettiği meselelerin de mevcut olduğunu söylemiştir. Bugünkü bilgilere göre de Muhammed Ali, aşırı ve yanlış fikirleri yüzünden Gulâm Ahmed'den ayrılan daha sonra İslâm'ın savunulması ve yayılması için bütün gücüyle çalışan Lahor grubunun kurucusu, velûd bir ilim adamı ve önemli bir yazardır (bk. Fığlalı, s. 93-97).

Hayatının son yıllarında bir yayımcı olarak da faaliyet gösteren Ömer Rıza Doğrul'un bu hüviyetini haftalık olarak neşrettiği Selâmet Mecmuası ortaya koyar. 23 Mayıs 1947'de neşir hayatına giren bu mecmua 17 Eylül 1948'den sonra yayımlanmamış, 12 Ocak 1949'dan itibaren Yeni Selâmet (nr. 69-1) adıyla tekrar çıkarılmıştır. 2 Kasım 1949'a kadar devam eden bu ikinci devre 104. sayı ile IV. cildini tamamlamıştır (nr. 104-36). Dergide dinî, fikrî, felsefî, ilmî, edebî ve tarihî yazı ve araştırmaların yanında "İslâm Âleminin Davaları" ve "Okurların Suallerine Cevaplar" başlıklı bölümler ayrı bir önem taşımaktadır. Ömer Rıza Doğrul, Ahmed Hamdi Akseki, Rıza Nafiz Taner, Musa Cârullah, Ahmet Halit Yaşaroğlu gibi yerli yazarlar yanında, tefrika edilen çeşitli eserleri ve yazılarıyla Ezher Rektörü Mustafa Abdürâzık Paşa, A. Cressy Morrison,

Muhammed İkbâl, Tâ-hâ Hüseyin, Zeki Ali, John Kingley Birge gibi yabancılar da mecmuanın yazı kadrosunda yer alan başlıca isimlerdir.

Cumhuriyet döneminde İkdâm, Akşam, Son Posta, Milliyet, Tan, Vakit, Yeni-gün, ve Cumhuriyet'te yazan Ömer Rıza'nın bu gazetelerdeki yazıları bir araya getirilmemiştir. Murat Altıparmak, "Ömer Rıza Doğrul'un Sosyo-Ekonomik Görüşleri" adını taşıyan Yüksek Lisans çalışmasında sadece Cumhuriyet'teki yazılarına dayanarak bir inceleme meydana getirmiştir Bk. Bibl.)

Eserleri: Telif ve tercüme birçok eseri bulunan, yaptığı ilâve ve genişletmelerle yarı telif haline getirdiği tercümeleriyle tanınan Ömer Rıza Doğrul'un başlıca eserleri şunlardır:

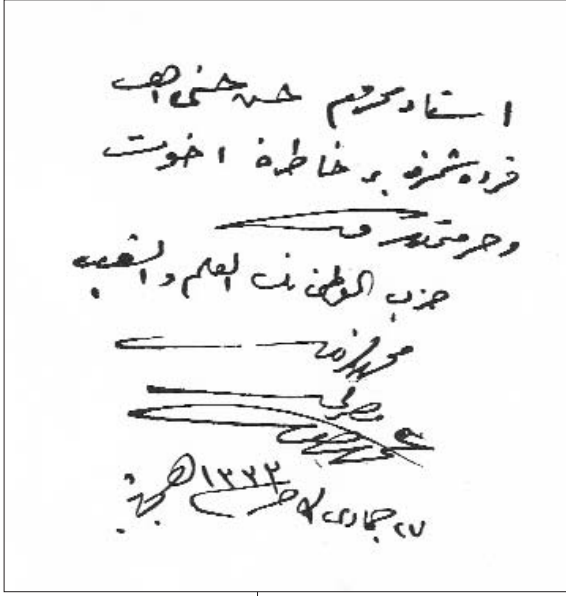
A) Telif Eserleri.

1. Kur'ân Nedir (İstanbul 1345/1927). Avrupalı ve Amerikalı ünlü yazar ve düşünürlerin Kur'ân-ı Kerîm'in önemi hakkında ortaya koydukları görüşlerden, Kur'ân'da yer alan akaid ve ahlâk esaslarından, Doğu ve Batı dilleriyle Türkçe'deki Kur'ân tercümelelerinden bahsetmektedir.

2. Müslümanlık Nedir (İstanbul 1933). Müslümanlığın esaslarını 155 soru ve cevap şeklinde açıklayan bir kitaptır.

3. "Mehmed Âkif, Şahsî ve Âile Hayatı". Eşref Edip'in Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri (İstanbul 1938) adlı kitabının içinde yer alan bir bölüm olup (s. 424-468) ancak üçte birlik kısmının tek cilt olarak yayımlandığı eserin ikinci baskısında (İstanbul 1962) yer almamıştır.

4. Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerîmin Tercüme ve Tefsiri (İstanbul 1943, 1947, 1955, 1980). Eser "Birinci Ayırım" ve "İkinci Ayırım" adıyla iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci ayırım "Kur'an'ın Tertip ve Taksimi", "Dinin Esasları", "İslâm'ın Amelî Esasları", "Kur'ân'daki Peygamberler" ve "Kur'ân Aleyhindeki İsnatların Değeri" bölümlerinden oluşan ve İslâm diniyle onun esas kaynağı olan Kur'ân'ı ana hatlarıyla tanıtan 200 sayfalık müstakil kitap hacminde

Resim 3; Ömer Rıza Doğrul'un kendi el yazısı örneği.

bir giriştir. İkinci ayırım ise "Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsiri" alt başlığını taşıyan ve Hafız Osman hattıyla yazılmış Kur'ân metninin de bulunduğu asıl tercüme (meâl) ve tefsir bölümüdür. Dili bakımından devrine kadar yapılan tercüme çalışmaları arasında en başarı-

lısı olmakla haklı bir ün kazanan eserin bu yönüyle günümüzde de aynı özelliği koruduğunu söylemek mümkündür. Bilhassa Kur'ân âyetlerinin aynı konulardaki İncil ve Tevrat yanında bu iki dinin diğer kaynaklarıyla mukayeseli ve olabildiğince geniş olarak verilmesi, esere ayrı bir zenginlik katmaktadır. A. Muhtar Büyükçınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanan son baskısında 1980 yılında Kur'ân-ı Kerîm'in metni yer almamıştır. Tercümelerle tefsir mahiyetindeki dipnotlarda mevcut bazı eksiklerle, ilk baskısının yapıldığı yıllardaki siyasî ve içtimâî şartların da etkili olduğu, daha çok akılcı ve maddî izahlar şeklinde ortaya çıkan ve devrinde tenkid edilen hususlar ve yanıltıcı izahlara açıklık getirilerek, eserin geniş kitlelerce güvenle kullanımına imkân hazırlanmıştır. (Bu baskının tenkidi için bk. Bibl. İlhamî Karabulut)

Tercümenin neşredildiği yıllarda Ömer Rıza'nın mason oluşu zikredilerek çeşitli yayın organlarında eser hakkında ileri sürülen iddialar (bk. Sebîlürreşâd, 111/72 (Şubat 1950), s. 339-341) mütercim tarafından reddedilmiştir (bk. Sebîlürreşâd, III/ 74 [Mart 1950], s. 374-378).

5. Kanlı Gömlek (İstanbul 1944). Adını, Hz. Osman'ın şehid edildikten sonra Şam sokaklarında dolaştırılan kanlı gömleğinden almıştır. İslâm tarihinde Hz. Osman'ın şehâdetiyle neticelenen ilk fitnenin hazırla-

yıcısı olarak kabul edilen yahudi asıllı Abdullah b. Sebe ile arkadaşlarının gizli bir cemiyet kurup bu işi gerçekleştirmek için nasil çalıştıklarını ve Hakem Vak'ası'ndan sonra Hz. Ali'ye karşı çıkararak Hâricîlik hareketini başlatmalarını "ana kaynakların kaydettiği tarihî vak'alara tam sadakat dairelerinde" romanlaştırarak anlatan bir eserdir.

6. Ekber: Bir Türk Dâhisi (İstanbul 1944). Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın hayatını anlatan bir eserdir.

7. Cennet Fedâileri: İslâm Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller (İstanbul 1945). İki bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Meymûn el-Kaddâh'ın (ö. 170/786) çocukları ile Karmatîler'in ve İsmâîlîler'in İslâm'a yaptığı kötülükler ele alınmakta, tarihî bir roman mahiyetindeki ikinci bölümde ise İslâm kumandanı Zeydün tarafından Hasan Sabbâh'ın fedâileriyle sahte cennetinin ortadan kaldırılması anlatılmaktadır.

8. İslâm'ın Özû ve Kur'ân'ın Ruhu (İstanbul 1946). Eser, Allah ve insan, cemiyet hayatı, iman ve adalet, düşmanlık, mesûliyet, peygamberler ve ümmetler, insanlığın karşılaştığı tehlikeler gibi çeşitli konulardaki âyetlerin tercümesinden meydana gelmektedir.

9. Yeryüzündeki Dinler Tarihi (İstanbul 1947, 1958). Beşerî dinlerden başlayarak ilâhî dinlere ve İslâmiyet'e kadar bütün dünya dinlerine, peygamberlerine, ibadet ve muamelât anlayışlarına yer verilen, her biri "kitap" adıyla ayrılmış sekiz bölümlük eserde sırasıyla Kelt, Bâbil, Mısır, Yunan, Roma, Hindu, Buda, Konfüçyüs, Tao ve Zerdüştin dinleriyle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet geniş halk kitlelerinin anlayacağı bir şekilde anlatılmaktadır.

10. İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf (İstanbul 1948). Eserde İslâm'ın derûnî cephesi ve manevî yönü ile bunu bir hayat prensibi olarak yaşamayı şiar edinmiş büyük mutasavvıflar ve onların kurduğu tarikatlar incelenmiştir.

11. Hazret-i Râbiatü'l-Adeviyye (İstanbul 1950; 1976). Ünlü kadın velîlerden Râ-

bia el-Adeviyye'nin hayatını ve kişiliğini 40'a yakın kaynağa dayanarak inceleyen bu eser müellifin ifadesine göre: "asıl ilhamını Mısırlı Dr. Abdurrahman Bedevî'nin 'Şehîdetü'l-ışkî'l-İlâhî' adıyla 1949'da Kahirede neşrettiği kitaptan almakla birlikte" müteaddit fasılları bu eserden nakil, tadil, tashih, ikmal, tevsî suretiyle ortaya koymuş, İngiliz müsteşriklerinden Margret Smith'in "Rabi'a The Mystic" (Cabridge 1928) adlı eserini de me'haz olarak kullanmıştır.

B) Tercümelere:

Hilmi Ziya Ülken, yakın arkadaşı Ömer Rıza'nın vefatından ardından Yeni Sabah gazetesinin 17 Mart 1952 tarihli nüshasında yazdığı "Bir Sosyolog Gözüyle Ömer Rıza Doğrul" başlıklı yazısında onu ve eserlerini kısaca değerlendiren, tercüme çalışmaları hakkında: "İslâm iman ve ahlâkını telkîn etmek: ...bu vazifeyi üzerine alırken hem şark ve garptaki neşriyattan faydalanan hem de ona yeni bir veche vermek istiyordu... Asıl eserleri yanında bir ferahlama işi vardı Bu da roman tercümelere idi." demektedir. İsmail Habib ise "Gayet iyi tasarruf ettiği Türkçe'ye gayet iyi bildiği Arapça ile İngilizceyi sağlı sollu iki projektör gibi kullanarak, şark ve garptan aldığı feyizleri ikizli bir âhenk içinde nurlu bir seyyâle halinde bütün memlekete veriyordu." cümleleriyle anlatmaktadır. Ömer Rıza'nın tercüme çalışmalarında onun hayatını kalemiyle kazanan bir yazar olmasının da payı bulunduğunu belirtmek lâzımdır. Tercümelerinin iki önemli özelliğinden biri Türkçeyi ustaca kullanması ve yazılarının "tercüme kokmaması" ; ikincisi de tıpkı Ahmet Mithat gibi gerekli gördüğü yerlerde metnin akışını bozmadan ufak ilavelerle eksikleri tamamlaması ve eserleri zenginleştirmesi idi. Bu özellik onun birçok kitabı için telif-tercüme denilmesine imkân vermektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

1. Rûh-ı İslâm: Müslümanlığın ve İslâm Mefkurelerinin Târih-i Tekâmülü (İstanbul 1340-1342, 1979). Hindistan ulemâsından Seyyid Emîr Ali'nin eserinin İngilizce ikinci baskısından tercümedir. Kitapta Müslümanlığın yayılmasının tarihî gelişmesi ve

kısa bir zamanda bunu temin eden âmiller üzerinde durulurken Hz. Peygamber'in seçiye ve vasıfları da ana hatlarıyla anlatılmaktadır.

2. Peygamberimiz Aleyhisselâm (İstanbul 1341-1342). Hindistanlı yazar Muhammed Ali'nin Sîret-i Seniyye adlı eserinin bazı notlarla tercümesidir.

3. İslâmiyet ve Hükümet (Ali Abdürrâzık'tan, İstanbul 1346/1927). Din, devlet, hilâfet, saltanat ve siyaset hakkında çeşitli incelemelerden meydana gelmektedir.

4. İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet (I-V, İstanbul 1928). İlk iki cildini Mevlânâ Şiblî'nin (Şiblî Nu'mânî, ö. 1914), son iki cildini talebesi Süleyman Nedvî'nin (ö. 1953) kaleme aldığı Sîretü'n-nebî adlı eserin tercümesidir. Hindistanlı istiklâl mücahidlerinden yakın arkadaşı olan Zafer Hasan Han'ın, Amerika'da basılmak üzere hazırladığı İngilizce tercümesinden yer yer ilâvelerle hazırlanan eserin 1. cildi Peygamberimizin Sîreti, II. cildi Peygamberimizin Risâleti ve Şahsiyeti, III ve IV. ciltleri Peygamberimizin Ruhânî Hayatı alt başlıklarıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Ömer Rıza, Süleyman Nedvî'nin Hz. Âişe hakkındaki eserini, İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet: Hazret-i Âişe adıyla tercüme ederek seriyi beş cilt olarak tamamlamıştır. Müellifin İslâm Tarihi: Sadr-ı İslâm (VI-IX, İstanbul 1928) adıyla neşrettiği Asr-ı Saâdet'in ikinci serisinin VI. cildi Hz. Ebû Bekir'e ayrılmış olup kendisi tarafından yazılmıştır. Hz. Ömer'e dair VII. cilt ise Ömer Rıza'nın evvelce Mevlânâ Siblî'den tercüme ederek önce 1926 yılında, daha sonra gözden geçirerek 1927'de yeniden yayımladığı eserdir. Serinin yine Ömer Rıza tarafından telif edilerek bir arada basılan VIII ve IX. ciltleri Hz. Osman ve Hz. Ali'ye ayrılmıştır. X. cilt ise daha sonra yeni yazıyla ve İlk İhtilâf ve İhtilâller alt başlığıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1935). Bu ciltte Hulefâ-yi Râşidîn devrinde ortaya çıkan ihtilâflar ele alındığı için eser, her biri bir halifeye ait olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Halk arasında Asr-ı Saâdet adıyla anılan ve yayımlandıkları tarihten başlayarak günümüze kadar büyük ilgi gören bu seri, yakın tarihimizde Ahmed Cevdet Paşa'nın Kısas-ı

Enbiyâ'sından sonra gerek muhteva gerekse dil ve ifade açısından bu konudaki en başarılı eser olma vasfını kazanmıştır. Son devirde İslâm dini ile bu dinin peygamberi ve halifeleri hakkında, daha çok L. Caetani gibi yabancı yazarlarla onların tesirinde kalanların isnat ve iftiraları sonucunda, ülkemizde de yayılan yanlış ve kasıtlı fikirleri tashih etmek bakımından bu eserlerin büyük hizmeti olmuş, yayımlandıkları dönemin dinî ve ilmî çevrelerinde de olumlu yankılar uyandırmıştır (Mehmed Âkif'in bu konudaki değerlendirmesi için bk. Eşref Edip, s. 23-24).

5. Hazret-i Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm (John Devonport'tan, İstanbul 1928). Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i tanıtan, onun üstün vasıflarını öven ve İslâm dininin bu iki temel dayanağına karşı yapılan haksız ithamlar üzerine onları müdafaaya yönelik bir eserdir.

6. Garbda Müslümanlık Cereyanı (İstanbul 1346/ 1928). İngiliz Parlamento-su'nda Lordlar Kamarası üyesi olan ve 1914 yılında İslâmiyet'i kabul eden Headly'in Müslümanlığın Hıristiyanlık karşısındaki üstünlüklerini anlattığı eserinin tercümesidir.

7. Türkiye Nasıl Doğdu? (Harold Armstrong'dan, İstanbul 1928). Yazarın, İngiliz yüksek komiserliği ve jandarma müfettişliğinde 1915'te başlayıp Lozan Konferansı'na kadar süren görevleri sırasında Cumhuriyet Türkiye'sinin doğuşu konusunda bizzat içinde bulunduğu olayları naklettiği bir eserdir.

8. İslâmiyetin Asrîliği ve Avrupa'nın İslâmlaşması (İstanbul 1933). Seyyid Emîr Ali, Bernard Shaw ve Mevlânâ Muhammed Ali'nin yazılarının tercümesinden meydana gelmektedir.

9. Yeryüzünde Din Geriliyor mu, İlerliyor mu? (İstanbul 1933). 1933 Haziranında Londra'da yayımlanan Nash adlı mecmuada Batılı sekiz düşünürün Avrupa, Amerika ve Asya'nın çeşitli ülkelerinde mevcut büyük dinler hakkındaki yazılarının tercümesi olan eserde, ayrıca Ömer Rıza'nun "İslâm Âleminde Din", Eşref Edip'in "Türki-

ye'de Din" adlı makaleleri de yer almaktadır.

10. İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret (J. H. Kramers'den, İstanbul 1934). İslâmiyet'in doğuşundan X. yüzyıla kadar müslümanların coğrafya alanındaki hizmetlerini, kara ve deniz ticaretinde Avrupa'dan üstünlüklerini anlatan bir çalışmadır.

11. Kur'ân'dan İktibaslar (Muhammed Ali'den, İstanbul 1934). Kur'ân-ı Kerim'deki ailevî, medenî, siyasî ve içtimâî esasları ifade eden âyetlerin tercüme ve açıklamasıdır.

12. İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıp (Max Mayerhof'tan, İstanbul 1935).

13. Ömer Hayyam (Harold Lamb'dan, İstanbul 1944). Ömer Hayyâm'ın romanlaştırılmış biyografisidir.

14. Hazret-i Muhammed Mustafa (Muhammed Hüseyin Heykel'den, İstanbul 1945).

15. Abu'l-Farac Tarihi (Gregory Ebül-Ferec'den [Bar Hebraeus], I-II, Ankara 1945-1950). Ebül-Ferec'in yazmış olduğu tarihin, Ernest A. VVallis Budge tarafından Süryânîce'den İngilizce'ye yapılan naklinin bazı açıklamalarla Türk Tarih Kurumu adına yapılan tercümesidir.

16. Dine Dönüş (Henry C. Link'ten, İstanbul 1949). Dinin insan şahsiyetini nasıl geliştirdiğini anlatan bu eser Hıristiyanlık esaslarına göre yazıldığından Ömer Rıza yer yer İslâmî esaslarla karşılaştırmalar ve açıklamalar ilavesiyle eseri zenginleştirmiştir. Kitabın sonuna Dale Carnegie'nin Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak adlı kitabından bir bölümle Amerika'da papaz okullarının işleyişi üzerine bir metin eklenmiştir.

17. İslâm Tarihinde İlk Melâmet (İstanbul 1950). Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin, Ebül-Alâ el-Affî tarafından neşredilen er-Risâletü'l-Melâmetiyye adlı eserinin bazı ilâve ve açıklamalarla tercümesidir.

18. Müslümanlıkta Hac Farızası (Farizanın Hikmeti ve İyüzü) (Diplomat H. A'dan, İstanbul 1939).

C) Yayına Hazırladığı Eserler.

1. İslâm Ahlâkının Esasları (Babanzâde Ahmed Naim, İstanbul 1945). Ahmed Naim'in, daha önce Sebîlürreşâd'a tefrika edilen eserinin bazı notlar ilâvesiyle yapılan sadeleştirilmiş neşridir. Eserin başına, Ahmed Naim'in Osman Nuri Ergin tarafından kaleme alınan biyografisi ilâve edilmiştir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler (Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul 1944). Mehmed Âkif'in bazı âyetleri tefsir mahiyetinde Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd mecmualarında yayımladığı makalelerinin derlenmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde Mehmed Âkif'in Millî Mücadele yıllarında verdiği vaazlar da yer almaktadır.

3. Safahat (Mehmed Âkif, İstanbul 1944). Ömer Rıza eseri, başına şâirin hayatı, eserleri, edebî, beşerî ve fikrî hüviyeti hakkında bilgi veren bir giriş, sonuna da indeks ve lügatçe ekleyerek yeni harflerle neşretmiştir.

Ömer Rıza Doğrul'un bunlardan başka tarihî ve edebî eserlerle romanlardan ibaret birçok tercümesi daha vardır. Beydebâ'dan Kelîle ve Dimne (İstanbul 1941), Valmiki'den Ramayana (İstanbul 1942), Halil Cibran'ın Nebî adlı eserinden Hak Erenler (İstanbul 1946), Herodot, Beydebâ ve Mevlânâ'dan derlenen Dost Görünen Düşman (İstanbul 1947) gibi tercümelerinin yanında Gobi Çöllerinde (Sven Hedin'den, İstanbul 1933), İspanya'da Engizisyon (Clement Wood'dan, İstanbul 1938), Marko Polo'nun Sergüzeştleri (Charles Finger'dan, İstanbul 1938), Tarihin Meşhur Kadınları (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), Lord Nelson ve Leydi Hamilton'un Büyük Aşkı (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), Borjiyaların Cınayeti (Alexandre Dumas'dan, İstanbul 1939), Büyük Katerina ve Âşıkları (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), Hayat Kırkında Başlar (Walter Pitkin'den, İstanbul 1939), Şâhika (A. J. Cronin'den, İstanbul 1941), Şark Rüzgârı Garp Rüzgârı (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1941), Yağmurlar Gelince (Louis Bromfield'den, İstanbul 1942), Canavar Tohumu (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1943), Karanlık ve Aydınlık (Florence L. Barclay'dan,

İstanbul 1943), Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a (Klaviyo'dan, İstanbul, ts.), Uçurum (Corelli'den, İstanbul, ts.), Gövde Değiştiren Kafalar (Thomas Mann'dan, İstanbul 1945), Bir İzdivacın Portresi (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1946) gibi eserler, tercümelerinin çeşitliliğini göstermektedir.

Ayrıca Herbert N. Casson'dan Hayatta İlerle ve İlerlet (İstanbul 1940), İnsanları İdare Etme Sanatı (İstanbul 1941), Parlak Bir İstikbal Nasıl Kazanılır (İstanbul 1942), Para Kazanmak ve Kullanmak Sanatı (İstanbul 1950); W. E. Sargent'ten Evlilik Hayatında Daha Bahtiyar Olmanın Yolu (İstanbul, ts., 1976); Dale Carnegie'den Dost Kazanmak ve İnsanlar Üzerinde Tesir Yapmak (İstanbul 1938), Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı (İstanbul 1939), Meşhur Adamların Meçhul Tarafları (İstanbul 1940), Üzüntüsüz Yaşamak Sanatı (Üzüntüyü Bırak Yaşamağa Bak, İstanbul 1948) adlarıyla halk için hazırlanmış Amerika ve Avrupa'da satış rekorları kıran (best-seller) bazı eserlerin tercümesi de ona aittir.

BİBLİYOGRAFYA:

- Eşref Edip [Fergan], Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, İstanbul 1938, s. 21-24, 423-468.
- Mithat Cemal [Kuntay], Mehmed Âkif, İstanbul 1939, tür.yer.
- Osman [Nuri] Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1977, II, 966.
- Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973 (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1973, s. 297.
- B. Lewis, Modern, Türkiye'nin Doğuşu (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 417.
- Ethem Ruhi Fırlı, Kadiyanilik: Ahmediyye Mezhebi, İzmir 1986, s. 93-97.
- Salih Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri, Ankara 1989, s. 44-48.
- Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun), Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri (haz. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, s. 276, 407.
- Murat Altıparmak, Ömer Rıza Doğrul'un sosyo-Ekonomik Görüşleri, İstanbul 1996, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) M.Ü. Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Zafer Hasan, "Ö. Rıza ve Hizmetleri", Cumhuriyet, İstanbul 14 Mart 1952.
- İsmail Habib [Sevük], "Ömer Rıza", Cumhuriyet, İstanbul 14 Mart 1952.
- Hilmi Ziya Ülken, "Ömer Rıza Doğrul", Yeni Sabah, XIII/5044, İstanbul 17 Mart 1952.
- R. Ekrem Koçu, "Doğrul, Ömer Rıza", İst A, IX, 4651-4653.
- İlhami Karabulut "Tanrı buyruğu Ya da Bir Tahrifin Anatomisi", Ankara, 200